

Рік VIII.

Р. 1899 кн. I.

Т. XXVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, I B.

B. XXVII.

Виданням Наукового Товариства імені Шевченка.

В друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Рік VIII.

Р. 1899 кн. I.

Т. XXVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, I B,

B. XXVII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Очерки протонароднаго жытя-бытя въ Витебской Бѣлорусси и описаніе предметовъ обиходности. (Этнографическія данныя). Съ географическимъ видомъ Витебской губерніи и четырьмя чертежами въ текстѣ. Составилъ Н. Я. Никифоровскій. Витебскъ, 1895. Ст. VIII+552+CLIV.

Книжка, якої наголовок наведено висше, друкувала ся первістно в фейлетоновім відділі „Витебскихъ Губер. Вѣдомостей“ чотврнайцять місяців від марта 1894 р. до мая 1895 р. Вона складає ся з трьох, чи то чотирьох (у автора) розділів, в котрих описано детально все, що має якунебудь стичність з їжою, одежею і селитьбою білоруського народа. Описано там виготовлене хліба ріжного роду, страви — звичайні, щоденні і принагідні, що бувають лиш в часі великихъ съвят і празників, ласощі, за якими пропадає Білорусин, посудину, якої треба при виготовленю їжі, напої і приготвленя тих, котрі в дома роблять ся; мужьську, женську і діточу одежу, вироби її і знаряди потрібні до виробу; обістя і всьо те, що на нїм стоїть, або звязане з ним чи то посередно, чи безпосередно.

Коли прийде ся порівнати розмір книги до описаного материялу, то треба буде сказати, що опис той занадто розтягнений, особливо коли зважимо, що автор майже ніде не подає малюнків з виїмкою кількох, що можуть навіть не входить в рахубу. Брак малюнків треба уважати за головну хибу праці автора. Представмо собі, що його книжку читає чоловік з міста, не обізнаний з селом; чиж він без малюнку потрафить все зрозуміти? Те саме треба сказати навіть про етнографа, але чужинця, що не був на Білій Русі. А треба і се сказати, що дуже часто подібujemo тут не описи предметів, лиш їх термини; тоді річ ще гірша, особливо коли автор подає термини в білоруській мові, без жаднихъ близшихъ пояснень. Звідкиж той, що хоч знає білоруську мову, але не знає всіхъ льокалізмів, може розуміти, про що ходить авторови? Через се все мусить книжка тратити на вартости. Так само треба сказати, що навіть більші описи дуже часто бувають неясні. Я не буду наводити ту примірів, але кождий, що возьме книжку до рук, переконає ся про мій закид.

Що до білоруськихъ слів, виразів і фраз, які приходять в книжці, то хоч автор запевнює, що при подаваню їх послугував ся чистою фонетикою, находить ся в них так много похибок проти білоруського виговору, що треба навіть дивувати ся, як міг їх зробити чоловік, що будь що будь пережив поважний вік на Білій Русі, стикав ся з селянами і мав нагоду пізнати докладно їх бесіду. Для приміру буде досить

навести таке його пояснення (ст. I, в примітках): „Для оправданя прийнятої тут транскрипції треба мати на увазі, що всі неакцентовані тверді самозвуки вимовляються як **ы**, навіть по гортанних.. Букви и, ю, я, замінюють ся майже все на тверді **ы**, у, я, при чім звичайна буква **ы** нерідко переходить в **и**“. Тимчасом у Федеровського читаємо: *bratou, druhí, zusím, niéjako, zaniúós, Licho, sierédzínu, siedzić, cíażeńko, ustuplu, miàlicaju, krúoúju, dóbno, hétaho, diroju, nibabam, katory, tréciaho, miejsco, haławy, byli, nakryjcie, znaju, rúoúnym, syrac* і т. п. У Шейна: *игрушкою, стояць, кубки, столикомъ, сядзиць, своєю, подорожню, дорожки, липы, хацы, малы́й, доиць, забьюць, мужыкъ* і т. п. Що ж в таким разі робити з правилом д. Никифоровського? І чи можна на його „фонетику“ спускати ся?

Говорячи про зміни, які в культурним поступом заходять в житю Білорусина, д. Никифоровскій ставить ся на якесь незвичайно дивне становище. Він при кожній нагоді нарікає на ті зміни так, як би через них Білорусини пропадали, а він з невисказаної любови за ними пропадав. Коли зміни які ведуть до гіршого, то оправдане наріканє; але коли зміни йдуть до ліпшого, то за чим жалувати? Чи ж правдивий білоруський патріот може нарікати на те, що його земляки-селяни будують великі вікна в домах, ставляють підлогу, намість печі, що забирала пів кімнати, вводять малі печки, купують самовари і т. д. Чи ліпше, щоби вони мешкали, як давно по хатах, що подібні більше до стайнів, як до хат (що до тепер ще не перевело ся)? Чи можна жадати, щоби одна стадия людського розвою вічно між людьми тревала? Колиб так було, то на світї не було би розвою, а нам треба-б хіба ще в перепасках коло бедер ходити. Можна вправді подибати декуда наріканя етнографів на зник такого або другого звичаю; але роблять вони звичайно так тоді, коли загинений звичай був ліпший від нововведеного, або коли його не записав ніхто, а тепер здав би ся він до пояснення якоїсь там другої річи, що має більшу вагу в науці. Такого наріканя як у д. Никифоровського принаймьне не доводило ся мені нігде стрічати.

На многих місцях відступає автор від предметового опису, а подає свої рефлексії. Розуміє ся, що чим більше ліричні ті рефлексії, тим менше мають вартости; без многих з них можна зовсім сміло обійти ся; вони хіба місце забирають, а користи для читача не приносять ніякої.

На початку книжки подав д. Никифоровскій малпу, що має представлявати Вітебську губернію. Під нею підписав шумно: Географическій видъ Витебской губернии. Гадав би хто, що довідає ся з тої мали не знати як багато; тимчасом коли він не оглядав Вітебської губ. на иньшій малі, то з сеї певно нічого не зрозуміє. Кілька назв місцевостей,

і то замазаних, без рік, без подання довготи і ширини географічної, в маленькім розмірі — не говорять нічого. Сам проєкт подання мапи — добрий, — але виконанє його — до нічого.

Але книжка д. Никифоровского все-ж таки є не без вартости, і при згаданих хибах: материялу в ній багато; багато з того, що записане, вишло з уживаня і за кілька літ певно не змогло би вже дістати ся до ширшої відомости; тим воно й ціннійше. Досвідчений етнограф з'уміє все покористати ся зібраним материялом, з'уміє розрізнити ліпше від гіршого, з'уміє доповнити собі те, що автор полишив невиясненим.

Коли вірити д. Никифоровскому, то Білорусини собі дуже вигідні. Вони мусять по обіді завсїди спати: „Пообідний віддих в виді сна уважає ся конче потрібним і не сплять тільки діти, пастухи, дівчата та кухарки“. У нас в день звикли спати лише в сьвята, в иньші-ж дни тільки в літі, коли є багато роботи, коли треба робити майже цілу ніч, так що на сон лиш 2—3 години лишає ся. Тоді по полуденку, як сонце найбільше припікає, засипляють найбільше на годину ті, що багато роблять.

Білорусини дуже побожні, а при тім любують ся незвичайно у всяких церемонїях. І так: коли сїдають до обїду, умивають руки і підходять до стола, на котрім вже ровложені ложки, порції хліба, а в сьвяточні дни блини. Старший в родині відмовляє молитву в голос або по тихо; за ним слїдують другі. [У нас молять ся перед їдою лишень на сьвятий вечер (перед Рїздвом), та при таких нагодах, де збирає ся в гостину більше число людей, нпр. празники, весїля і др.]. Відтак кождий сїдає на своє місце, відломлює кусок хліба з своїй порції, посипує трошки солею і їсть перед тим, нїм принесуть першу потраву. Діти стають з ложками звичайно при матерях на стільники і роблять те, що старші: учуть ся „люцкісці“ (приличного поведеня). По сьому насипує кождий коло себе на стіл купку соли, яку задумує з'їсти (по кождій потраві закусують там хлібом з солюю) і чекає. Господиня приносить потраву, кладе на стіл, сїдає сама і каже: Прїнімайці ся! Аж тепер починають їсти!

Комічно виглядають при їді діти. Ложки у Білорусинів не грїшать малими розмірами. Наслїдком того діти, хоть навіть більші, не годні вкладати ложок в уста як треба, а обїздять з ними так довго зі всіх трьох боків, доки не висербають начертого.

Всі їдять з одної миски. Щобиж по дорозі не хляпати, зачерають неповні ложки, обтирають їх в берег миски, а несучи до рота підкладають під них куски хліба, котрим закусують. По скінченю їди обливають докладно ложки і складають на стіл.

Коли ровломлюють хліб, а кришки попадають з нього на стіл, збирають їх скоро якучкою або пальцями. Коли попадають на землю, про-

винник підносить їх і приговорює до кожної: Вибачай Божінька! При столі ведуть поважні розмови. Хтож виступить проти сього правила і дозволить собі зажартувати або сказати „дурницю“, дістає безперемінно ложкою по лобі. Жартувати можна аж по скінченню їди.

По їді встають всі, хрестять три рази тото місце, де лежав кожного хліб, і молять ся коротко. Молитва ся відбуває ся однакож лиш дуже рідко.

Дуже добрим звичаєм є те, що Білорусини будують у себе бані, в котрих часто парять ся. Коли порівнати їх з нашими селянами, що не живуть над водою і що купелі зовсім не знають, а купають їх хіба мами маленькими, то й виїде те порівняне не в користь наших. Тай дивно, чому у нас в таких селах ніхто не впаде на думку баню зробити, тим більше що могла би йому хосен принести.

Дуже часто запрошують до себе в баню знайомих, сусідів, що зве ся „йти на голий банкет“. Діє ся те особливо тоді, коли сусіди не можуть до своїх бань входити. В бані ходять часто жони родити. По породі миє ся через шість неділь в бані лише родила і дитина. Більше не вільно нікому. Тоді то домівники йдуть купати ся до сусідів.

В банях нищать також паразитів, що гнідять ся в білу. Роблять те двояко і відповідно до того називають „прудиць беле“ і „школиць гадиў“. В першім випадку стрясають біле над „кимянку“ почім роздає ся легкий тріск погибаючих животин; в другім розстелюють по ній біле, тягають поволи і обертають. Коли розійде ся по бані неприємний запах, то знак, що паразити добре покарані.

Білорусини великі формалісти. Поминувши те, про що вже була бесіда, особливо про обід, є багато у них таких справ, що можна їх не инакше полагоджувати лиш прийнятим способом. Я наведу ту лиш таке для приміру: Коли йде робітник, що робить сокирою, то з того, як він її тримає, можна вгадати чи він іде на роботу, чи з роботи, чи далеко, чи близько. Коли він іде поволи, а з торбини на плечах виглядає кінець топориска, то вертає з роботи; коли торбинка наповнена їдою і деякими робітними знарядями, а сокира висить з переду топориском в долину — робітник іде на роботу. Коли торбини нема на плечах, а сокира заткнена за пояс ззаду, робітник іде недалеко рубати дерево; коли сокира так само стоїть, а з боку є торбина з їдою, він вибирає ся далеко рубати дерево. Таких позицій дуже много.

У Білорусинів незвичайно багато дуже цікавих звичаїв. Згадаю тут лишень про зажин перед жнивими, про колєня ух, про викликування огня й ин. Останє звертає на себе особливо увагу тим, що відбуває ся ще деколи, хоч рідко, через терте двох сухих патиків, частійше через кресане. У нас сїрники розповсюдили ся так між народом, що тертя мабуть нігде вже

не уживають, а кресало дуже рідко і то хіба звичайно пастухи, котрим нераз вигідніше навіть б'уває послугувати ся кресалом. Про велику забобонність Білорусинів скажемо при обговореню книги д. Федеровского.

При кінци книжки подав автор стільки „приміток“, що з самих них була би книжка. Вони виносять 149 сторін великої вісімки. Таке поміщуванє приміток і в так значному числі є однакож дуже непрактичне. Що хвилі треба листувати до відповідного відсилача, все треба книжку в двох місцях мати отворену. Через те не лиш невигоду має читач, але часто може губити ся навіть в читаню. Далеко ліпше примітки робити під текстом. Многі знов з приміток, які подавав автор на кінци, можна було в самий текст повводити.

Lud białoruski na Rusi litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877—1891 przez Michała Federowskiego. Tom I. Wiara, wierzenia i przesady ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki, Kraków, wyd. Akademii nauk, 1897. Ст. XX+509.

Білоруська етнографія постунає скорим кроком наперед, хоть етнографічний обшар Білорусинів не великий, хоч людність їх не дуже численна, хоть культура розвинена у них невисоко. Факт сей треба пояснити тим, що білоруською етнографією займали ся і займають ся окрім родовитих Білорусинів також Росіяни і Поляки. Російська література може похвалити ся такими збірниками, як Шейна, Безсонова, Романова, Добровольского; в польській находили ся до тепер лиш невеличкі збірки і поодинокі статі; з виходом цілої праці Федеровского здобуде й польська література твір, що буде належати до перших на поли білоруської етнографії.

Цілу збірку задумує д. Федеровский видати в 10 томах. Про поділ, якого хоче він при тім тримати ся, каже в передмові (ст. X) так: „До винішньої праці приложено, о скільки мені відомо, по раз перший уклад опертий на філософічній класифікації по выводам дра Яна Карловича, представленим на з'їзді фольклористів в Штокгольмі 1889 р. Подібний уклад повинен вдоволити кожного мітольога; зі всіх знаних мені систематичних плянів він є найліпше обдуманний, бо в рациональнім порядку вичерпує цілий круг поодиноких галузей знаня, тому як найвсестороннійший найбільше відповідає потребі“. Я не мав нагоди пізнати поділу дра Карловича, однакож з першого тому праці д. Федеровского бачу, що він, чи може його переведеннє у д. Ф., не є консеквентним. В розділі третім нпр. подає він оповіданя про чарівників і знахорів,